

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue Özel Sayı 1 (Ekim/October 2023), s. 104-124.
|| Geliş Tarihi-Received: 06.09.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 05.10.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1355912

Sultanmahmut Torayğırulı'nın 'Kamar Suluv' Adlı Romanında Sosyal Yapı

Social Structure in Sultanmahmut Torayğırulı's Novel 'Kamar Suluv'

Yılmaz BACAKLI*

Öz

Bir edebî tür olarak roman toplumsal hayattan beslenir. Toplum hayatının hemen her detayına romanda rastlamak mümkündür. Romanlarda sadece olaylar ve merak ögesi görülmez. Olayları çevreleyen mekâna, olayların öznesi olan kahramanlara, olayın başlayıp bittiği zaman parçasına kadar sinen zihniyet de olabildiğince derinlikli bir biçimde görülebilir.

Kazak edebiyatında XX. yüzyılda görülmeye başlayan roman türü modernleşen hayatın izlerini taşır. Bu bakımdan modernleşen sadece edebiyat yapma tekniği değil, edebiyatın beslendiği zihin dünyası ve davranış kalıplarıdır. Toplumsal hayatın çatışmalı alanlarından doğan anlatılar oldukça yeni bir tür olan romanın imkânları içerisinde anlatılmaya çalışılır. Kazak edebiyatının ilk romanları özellikle toplumun kanayan yarası olan kadın meselesi üzerinden eşitlik, aile, inanç, eğitim gibi diğer problem alanlarını tartışır. Bu dönem romanları, toplum sorunlarını çözme hedeflemez. Onları görünür kılmaya odaklanır.

Kazak romancılığının öncü isimlerinden olan Sultanmahmut Torayğırulı, nesirlerini de şairce bir duyusuyla kaleme alır. Eserlerinde gerçekçi bir tavır benimseyen yazar, kısa süren ömründe dönemine göre roman türünün başarılı sayılabilecek bir örneğini verir. Çalışmanın sosyal yapı bakımından inceleme konusu olan Kamar Suluv (Güzel Kamer) eserinde ise şiirlerinde de sıklıkla değindiği kadının toplumdaki yeri ve toplumun eğitilmiş insana bakışı meselesini irdeler. Karakterden daha çok tipler üzerinden gerçekleştirdiği anlatıda halkın en geniş anlamıyla insana bakışını yargılar.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, Sultanmahmut Torayğırulı, roman, Kamar Suluv, sosyal yapı.

Abstract

As a literary genre, the novel is nourished by social life. It is possible to come across almost every detail of social life in the novel. Not just events and intrigue; the mentality that permeates the space surrounding the events, the heroes who are the subjects of the events, and the part of the time when the event starts and ends can be seen as deeply as possible in the novels. Events and intrigue are not the only things that matter in the work. The mentality that permeates the place, the heroes and the time of the events can also be seen as deeply as possible in the novels.

The novel type, which started to be seen in Kazakh literature in the 19th century, carries the traces of modernized life. In this respect, it is not only the technique of making literature that

* Öğr. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu/Türkiye, e-posta: yilmazbacakli@yaani.com, ORCID: 0000-0001-6128-5482.

has become modern, but the world of mind and behavior patterns in which literature is fed. The narratives arising from the conflicted areas of life are tried to be told within the possibilities of the novel, which is a fairly new genre. The first novels of Kazakh literature discuss other problem areas such as equality, family, belief, education, especially over the bleeding wound of society, the woman issue. The novels of this period are focused on making the problems visible rather than solving them.

Sultanmahmut Toraygırlı, one of the pioneers of Kazakh novelism, also writes his prose with a poetic sense. Adopting a realistic attitude in his works, the author gives a successful example of the novel genre in his short life. In his work, *Kamar Suluv* examines the place of women in society, which he frequently mentions in his poems, and the society's view of educated people. The narrative, which he carries out through types rather than characters, also judges the public's view of people in the broadest sense.

Keywords: Kazakh literature, Sultanmahmut Toraygırlı, novel, *Kamar Suluv*, social structure.

Giriş

Bir edebî tür olarak “roman” XII. yüzyılda kullanılmaya başlanır. Latince metinlerin halk diline uyarlanmış şekilleri olarak ortaya çıkar. İlk örneklerin sonrasında özellikle XIV. yüzyılda daha çok manzum anlatılar ve XV. yüzyılda mensur metinlere evrilmeye başlar. Nihayet XVII. yüzyılda roman, bugünkü anlamda bir edebî tür adı olarak kalıplaşır (Çetin, 2017: 66). Romanlar; yaşanmış veya yaşanması mümkün olayların zaman, mekân ve kişilere bağlı bir biçimde anlatıldığı düzyazı türünde anlatı metinleridir (Ayyıldız ve Birgören, 2019, s. 68). Bir romanı var eden temel unsur olaydır. Bunun dışındaki zaman, mekân, kişiler ve anlatıcı gibi diğer tüm unsurlar olayın ardı sıra gelir (Aktaş, 1991, s. 11). Romanın en önemli iki özelliği ise diğer anlatı türlerine göre esasını oluşturan olayların iç içe geçmiş zincirler gibi karmaşık bir zincir hâline gelmesine neden olan uzunluğu ve gerçekten beslenmekle birlikte yazarının müdahalesiyle kurgusal bir mahiyet kazanmasıdır (Hawthorn, 2014, s. 27-30).

Büyük bir zihin okuma sanatı olarak da nitelendirilebilecek romanlar, türetildikleri ve “news” (haber) anlamına gelen Latince “novellae” sözcüğünün anlamına uygun olarak her zaman yeni şeyler anlatmak üzere kaleme alınan metinlerdir (Bennett ve Royle, 2016, s. 53, 60). Romanlar yeni ve gerçek olayları anlatmakla birlikte romandaki gerçek, çoğu zaman bilgi kaynaklı gerçek değildir. Roman gerçekliği; anlatıcı yazarın yer verdiği maddî bilgilerin, kahramanların davranış ve konuşmalarının hayatın doğal akışına uygun olup olmadığı, günlük insan hayatının gerçekleriyle uyumlu olup olmadığı ile ilgili bir durumdur (Çıkla, 2002, s. 114).

Roman türü Kazak edebiyatına XX. yüzyılın başında girer. Daha çok Rus edebiyatının etkisinde olan roman, o dönem için Kazak toplumu için bir ihtiyaca da karşılık gelir. Toplumsal olayların yoğun ve hızlı yaşandığı bir dönem olan bu dönemde Kazak topraklarında meydana gelen birçok olayın ya da durumun roman türü aracılığıyla anlatıldığı görülmektedir. Romanın bu dönemde aktif olarak kullanımı nedeniyle hızla geliştiğini söylemek de mümkündür. Türün ilk örnekleri daha çok kadınlara ilişkin toplumsal sorun alanları ve diğer temel insan problemlerini ele almaktadır. Sonraki örneklerde ise sürgün ve savaş konusu romanların merkez konusu hâline gelir. Savaş sonrasında ise ağırlıklı olarak tarihî konular işlenmekle birlikte savaş sonrası tarım, hayvancılık, ekonomik gelişim gibi konular da romanlar da yer almaktadır (Shaikenova, 2019, s. 2).

Kazak edebiyatında ilk roman denemesi Mircakıp Duvlatulı'nın 1910 yılında yayınlanan ‘Bakıtsız Camal’ adlı eseridir. Oldukça ilgi gören bu türün daha sonraki örnekleri Tayır Comartbayulı'nın 1912 tarihli ‘Kız Körelük’, Muhammedsalim Kaşimulı'nın 1914 tarihli ‘Munlı Mariyam’ adlarındaki uzun hikâyeleri ile Spandiyar

Köbeyulı'nın 1913 tarihli 'Kalın Mal' ve Sultanmahmut Torayğırulı'nın 1914 tarihli 'Kamar Suluv' adlarındaki roman denemeleridir (Abdiymanulı, 2017, s. 57). Bunlardan özellikle 'Bakıtsız Camal' ve 'Kamar Suluv' roman türüne has tekniğe en yakın eserlerdir. Her ikisi de nazım kısımlar içermekle birlikte türün imkânlarını kullanma konusunda oldukça başarılıdır.

Kazak romanının ilk dönem eserlerinde özellikle kadınlarla ilgili sorunlar üzerinde durulmaktadır. Kadının toplumsal hayattaki yeri, gelenekli toplumun kadına bakışı, evlilik kurumunda kadının hakları, kadın emeğinin ve haklarının sömürsü ile kadınların özgürlük arayışı romanların kadın başkahramanları üzerinden tartışılır. Bu tartışma Kazak toplumu için en az roman türünün kendisi kadar yeni bir durumdur.

Sultanmahmut Torayğırulı ve 'Kamar Suluv' Romanı

Sultanmahmut Torayğırulı (1893-1920) her bakımdan zor bir hayat yaşar. Çocukluğu, eğitim ve çalışma hayatı sıkıntılar içerisinde geçer. Buna karşılık hayal etmekten ve ideallerinin peşinden koşmaktan asla vazgeçmez. Eğitim hayatına dokuz yaşlarında başlayan Torayğırulı'nın ilk öğretmeni babasıdır. Cedit usulünde eğitim veren, şairliği de olan Molla Mukan'dan eğitim alırken onun da teşviki ile on üç yaşlarında şiire başlar. (Kencebaev, 1957, s. 10).

Torayğırulı Kazak edebiyatında modern geleneğin öncüsü olan Abay Kunabayulı çizgisinde eserler veren bir şair olarak yetişir. Onun için şiir ya da roman yazmak yahut bir şeyler okumak estetik bir çaba veya bir boş zaman uğraşı değildir. O eserleri yoluyla halkının refahına katkıda bulunmayı, yitik olduğunu düşündüğü hakikat köyünü bulmayı hedefler. (Bacaklı, 2022, s. 26).

Şiirin yanı sıra romanlar da kaleme alan Torayğırulı'nın çalışmaya konu olan ilk romanı Kamar Suluv adlı eserini 1914 yılında henüz 21 yaşında bir öğrenciyken kaleme alır. Kamar Suluv romanı, Torayğırulı'nın yazı hayatında yeni bir devrenin de başlangıcı sayılabilir. Bu devre; eskiye kıyasla daha yeni nitelikte, sanat yoğun ve sosyal meseleleri derinlikli araştıran eserleri içerir (Mütaliyeva-Kacıbaeva, 2006, s. 93). Yazar; bu dönemde Troitsk şehrinde eğitim almasının yanı sıra Kazak düşünce ve edebiyat hayatında önemli bir yeri olan Aykap dergisinin yazar ve idareci heyetinde de yer alır.

Nazım nesir karışık olarak yazılan Kamar Suluv ilk kez yazarın vefatından çok sonra 1933 yılında yayımlanır. Roman türünün ilk örneklerine has teknik sorunların da görüldüğü eserin konusu; Kazak kadınının toplumsal hayattaki yeri, evlilik ve eğitim gibi konularda karşılaştığı sorunlardır (Abdiymanulı, 2017, s. 202). Eser bu sorunları çözmekten ziyade, görünür kılmayı amaçlar. Zira asırların getirdiği ve yerleşik hâle gelen bu sorunların bir çırpıda çözülemeyeceği aşikârdır. Kamar Suluv'da hayata farklı pencereden bakan nesillerin mücadelesi, zamanın ruhuna uygun olarak anlatılır. Eserin olay örgüsünün sonunda gençler kaybediyor bile olsa yazar gelecek için onlar adına umutludur. Çünkü hakikat, fitrat, vicdan ve ahlak onlardan yanadır (Mütaliyeva-Kacıbaeva, 2006, s. 93).

Kamar Suluv romanı; çıkar hesapları nedeniyle bir meta gibi alınıp satılan, bu nedenle dengiyle Kazak kadınlarının trajedisine adanmış bir eserdir. Kamer iyi yetişmiş, eğitilmiş ve herkesin evlenmek için can attığı on beş yaşında güzel bir kızdır. Ağabeyi Hasan da iyi eğitilmiş ve akliselim bir delikanlıdır. Ağabeyinin arkadaşı ve uzaktan da olsa akrabaları Cavke'nin oğlu olan Ahmet de iyi yetişmiş, eğitilmiş ve yakışıklı bir delikanlıdır. Kamer'in babası Ömer zengin sınıfa mensupken Ahmet'in babası Cavke kendi yağıyla kavrulan fakir bir adamdır.

Ahmet'in Kamer'e ilanıaşk etmesinden sonra Kamer de onu sevdiğini söyler. Ancak Kamer cevabının devamında Ahmet'e toplumsal gerçekliği hatırlatır. Bu gerçekliğe göre gelenekler ve ailesi izin vermeyeceği için evlenemeyeceklerdir. Bu hatırlatma sonrasında Ahmet'te ikna olur. Neticede Kamer'e bir veda mektubu yazar. Ahmet'in yazdığı veda mektubu başkalarının eline geçince bir kriz yaşanır.

Eserde asıl çatışmanın olduğu kısım bundan sonra başlar. Hanımı yeni ölen ellili yaşlardaki çirkin, cahil ve zalim Bolıs Yorga Nurum evvelce gözüne kestirdiği Kamer ile evlenmek için amcası Osman Biy üzerinden girişimde bulunur. Bu girişime karşılık Kamer'in babası Ömer önce dirense de baskıyla razı edilir. Daha sonra vazgeçtiğinde ise Kamer'i zorla evden kaçırıp götürürler. Bu evliliğe asla rıza göstermeyen Kamer, verem hastalığına yakalanır. Ancak bu hastalığı türlü hurafelerle başka nedenlere bağlayan toplum onu tedavi etmek yerine yazarın istihza ile anlattığı saçma sapan yöntemlerle daha ağır hâle getirirler. Romanın sonunda Ahmet de Kamer de ölür.

Torayğırulu romanında Kazak kadınının trajedisinin daha net anlaşılabilmesi için Kamer'in babasını da kızının yanında konumlar. Bu şekilde Kamer'in toplumdaki diğer kızlarından çok farklı bir aile ve eğitim ortamı içerisinde yetiştiğine dair fikrî zemini oluşturur. Hiç alışılmadık biçimde çevresindeki yanlışlara ve yine kendisine yönelik baskılara karşı doğrudan itiraz etmesine, direnmesine alan açar. Ancak bütün bunlara karşı yerleşik kabullerin ve toplumsal baskının gücü onları teslim alır ve yaşamlarına izin vermez.

Romandaki olay kurgusu teknik sorunlara karşılık zorlama hissi uyandırmaz. Her şey gerçeğe yakın bir şekilde meydana gelir. Eserin hemen her yerine serpiştirilen şiirli kısımlar ise okurun, yazarın arzuladığı duygusal atmosfere girmesini sağlar. Ayrıca eserin dili de tezli bir romanın gerektirdiği şekilde yalındır. Günlük hayatta çokça kullanılan deyimler de eser ile okurun zihin dünyasını yakınlaştırır.

'Kamar Suluv' Romanında Sosyal Yapı

Kamar Suluv romanı XX. yüzyılın başlarındaki Kazak toplumunun yapısına dönük ciddi çözümler içerir. Yazarın özellikle eğitim almak ve öğretmenlik mesleğini icra etmek maksadıyla içerisinde bulunduğu ortamlar, onun insanları daha yakından gözlemlemesini ve tanımasını sağlar.

Kazak Türklerinin sosyal yapı unsurlarından aile ve aileyi var eden evlilik müessesine dönük detaylar, eğitim anlayışı ve eğitimsizliğin yol açtığı tahribatlar, ekonomik durum ve bu durumun ortaya çıkardığı toplumsal sınıflar, din anlayışı ve dini anlatıp uygulamakla yükümlü din adamları romanda okurun gözleri önüne serilmektedir. Çoğu yerde yazarın birinci tekil kişi ağzını kullanması, böylelikle şahitlik ettiği olayları aktardığını hissettiren bir tutum takınması da anlatılanların o günün gerçekleriyle uyumlu olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Çalışmada toplumsal hayatın pek çok cephesiyle yansıdığı roman türünden hareketle bir çözümlenme yapmak amaçlanmaktadır. Kamar Suluv romanı üzerinden Kazak Türklerinin toplumsal hayatında eserin kaleme alındığı yıllarda olup biten anlaşılmaya; sosyal yapının temel dinamiklerinden olan evlilik yoluyla kurulan aile, eğitim, din ve toplumsal sınıflar ile ilgili ne tür detayların esere yansıdığı incelenmeye çalışılmaktadır.

Aile Kurumu, Ailede Kadın ve Evlilik

Kültürel temelli ihtiyaçların kişiler arasında müşterek bir mahiyet kazanması neticesinde sosyal gruplar oluşur. Sosyal gruplar içerisinde yer alan aile, toplumun en

temel kurumudur. Aile, fertlerin ortak ihtiyaçlarının var ettiği sosyal gruplardan biridir. Bu bakımdan kendisini ortaya çıkaran şartların gereği olarak her bir üyesinin temel ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılamaktadır. Bütün medeniyetin nüvesini oluşturan aile, insan hayatının ve düşüncesinin esası da sayılabilecek ahlak ve moral değerlerin biçimlendiği kısmen mahremiyet de içeren bir yuvadır. En geniş anlamda toplum ile ferdin temasının biçimini ve muhtevasını şekillendiren âdet, örf, görenek gibi kültür unsurlarını içinde taşıyan aile, toplumun sosyal yapısının merkezinde bulunur (Nirun, 1994, s. 13-17).

Evlilik, aile kurumunun teşekkülü için atılması gereken ilk adımdır. İnsanı diğer canlılardan ayıran evlilik, karşı cinsten birini kendisi için ömürlük eş olarak seçtiğini taahhüt etmesi ve bunu toplumun tamamına ilan ederek onaylatması anlamında bir müessesedir. Bu müessese bir taahhüt ve onay süreci de ihtiva ettiği için tarihî süreç içerisinde kişilerin nitelikleri, hakları, sorumlulukları ve soy ilişkileri gibi konularda her topluma özgü yasaların ve kuralların ortaya çıkmasına yol açar (İbrahimi, 1998, s. 3).

Torayğırulı'nın Kamar Suluv romanında aile kurumu, doğrudan ve çok detaylı bir biçimde anlatılmasa da özellikle bu kurumun ilk adımı olan evlilik meselesine dönük anlatı ve betimlemeler üzerinden somut değerlendirmeler yapmak mümkündür. Yazar anlatıcı, eserde yer yer olayın akışına doğrudan müdahale ederek başta evlilik olmak üzere aile kurumunun Kazak toplumunda o gün için nasıl bir sosyal grup olduğuna dönük değerlendirmelerde bulunur.

Kamar Suluv romanında aile kurumu oldukça geniştir ve ataerkil bir özellik gösterir. Aile bireylerinin hayatlarına tesir eden karar süreçleri sadece çekirdek aile üyeleri tarafından alınmaz. Amcalar, yengeler bu karar süreçlerinde mutlaka söz ve etki sahibidir. Ayrıca romanın merkezinde yer alan iki karakterden biri olan Kamer'in aile üyeleri arasındaki kadın sayısının azlığı kadar tutumlarının da erkeklerden hemen hemen hiçbir farkının olmayışı da dikkat çekicidir.

Bir diğer merkez kahraman olan Ahmet'in ailesinden ise babası dışında bilhassa annesine dair hiçbir detay okurla paylaşılmaz. Buna karşılık aile üyeleri arasında kuvvetli bir vefa duygusunun olduğu hissettirilir. Nitekim Ahmet, dünyanın değişik yerlerini görmek ve eğitimini sürdürmek istemesine rağmen ihtiyar annesini ve babasını bırakıp gidemez (Torayğırov, 2002, s. 24).

Ataerkil aile tipine has bir biçimde karar sürecinde etkili olan erkeklerin tek başına aldıkları kararların ve yerleşik geleneklerin gereğini icra etmede tereddüt göstermeyen kadın tipi romanda oldukça yaygındır. Ayrıca romanda Kamer dışında hiçbir kadın adıyla anılmaz.

Kamar Suluv birbirini seven ama karşılaşacakları toplumsal baskıdan korktukları için daha en başında ayrılmaya karar veren iki gencin hikâyesi üzerine kurulur. Romanda genç, akıllı, eğitilmiş ve gelecek vaat eden insanlar olarak betimlenen iki kahramanın yanlış olduğunu düşündükleri yerleşik toplum yargılarıyla mücadele etmek yerine zoraki bir ayrılığı seçmeleri romandaki en bariz tutarsızlıklardan biridir. Bir diğer sorun ise Kamer'in babası ve ağabeylerinin Ahmet'le evliliklerine karşı göstereceklerini düşündüğü tepki konusundaki önyargıdır.

"Ahmet'i seviyorum elbet, sevdiğim için bu kadar yanıyorum, ancak artık dayanamıyorum... Dertliyim. Suçlandım. Bugün yarın halk ve boyum ikimizi ikiye ayırıp gönderir... O zaman ne olurum? Kavuşmaya doymayan gönlümüz ayrılığa nasıl dayanacak? Babam ve ağabeylerim bilse, beni ona vermek bir yana bu yazdıklarımı hissetseler bu günümüzü bize çok görürler..." (Torayğırov, 2002, s. 28-29).

Romanda dönemi için ideal bir kadın örneği biçiminde sunulan, iyi eğitilmiş, zeki ve hakkaniyetli Kamer'in kendi ailesi hakkında bariz bir biçimde tutarsız bir kanaate sahip olması aile bütünlüğü konusunda ciddi şüpheler uyandırır. Buna karşılık anılan tutarsızlığı, yazarın Kazak edebiyatı için oldukça yeni bir tür olan romanı yazarken dikkatinden kaçan bir kurgu kusuru olarak değerlendirmek de mümkündür. Başkaca bir ihtimal de eserin orijinal suretine dönemin koşullarından kaynaklı olarak sansür biriminin müdahalesi neticesi böyle bir kusurun ortaya çıkmasıdır. Nitekim ne babası ne de ağabeyi bu konuda Kamer'in değerlendirdiği şekilde davranır. Kamer'in ağabeyi Hasan, yakın arkadaşı da olan Ahmet'in kız kardeşine yazdığı veda mektubu kendisine getirilip Ahmet'e karşı kıskırtıldığında oldukça hakkaniyetli ve olgun bir tavır sergiler. İsrarla Ahmet'in cezalandırılmasını isteyenlere en sonunda öfkelenir. "Git dendikten sonra gidin! Sizler Ahmet'in sadakası olamazsınız. 'Denk olana başlıksız ver' dedikleri gibi Ahmet'e layıktır, sizi ilgilendirmez..." (Torayğırov, 2002, s. 36).

Kamer'in babası Ömer de kızına ve Ahmet'e karşı kendisini dolduranlara, fitne yayanlara karşı oldukça temkinli hareket eder. Kızının aksine, anlatıcının açık nedenlere dayandırarak Ömer'in bu tavrının beklendik bir şey olduğunu söylemesi dikkat çekicidir.

"Ömer, adil ve sağduyulu biri olduğundan Kamer gibi bir evladın namusunu korumak isterken günahsız birisini yok yere dövdürüp malını mülkünü yağmalatması kolay mı? Yine biricik evladı Hasan'ın yönlendirmesi de olgun bir tavır takınmasında etkili olmuştur." (Torayğırov, 2002, s. 37).

Romanın merkezinde yer alan başkahramanların çekirdek aileleri, yazar tarafından olumlu tipler olarak betimlenir. Gerek Ahmet'in babası gerekse de Kamer'in babası ve ağabeyi ailelerini koruma konusunda oldukça titizdirler. Buna karşılık Ahmet'in babası Cavke, romanda adı var, kendisi yok birinden ibarettir. Bütün vazifesini oğlunu okutarak tamamlamış, sonrasında onun hayatından el çekmiş gibidir. Bu durum hayatın olağan akışına aykırı olsa da eserde özellikle mesaja odaklanılmış olmasının bu tür yapı sorunlarına yol açmış olabileceği değerlendirmesini yapmak mümkündür.

Kamer'in ağabeyinin ve babasının ise Ahmet'le ayrıldıktan sonra kendisinden yaşça çok büyük biri olan Nurum ile evlendirilmesi konusunda gösterdikleri itirazın arkasını getirememiş olmaları da gerçeklik hissi ve aile kurumundaki istikrar konusunda eserin iddiasını oldukça zayıflatmaktadır. Ailesinin akraba ve çevre baskısı neticesinde Kamer'in bölge yöneticisi Nurum ile evlenmesine razı olmaları rasyonel bir tutum değildir.

Romanın üzerine kurulduğu hikâyenin başkahramanı her ne kadar Ahmet ve Kamer gibi görünse de eserin varlık sebebini oluşturan mesajın taşıyıcısı bir başına Kamer'dir. Bu yönüyle eserin bir sosyal yapı birimi olarak aileyi kadın meselesi üzerinden anlatmayı seçtiği söylenebilir. Yazar, kadın meselesini ise özellikle ailenin kuruluş adımı olan evlilik konusuyla ilişkili biçimde tartışır.

Kamer, romanın ideal kadın örneğidir. İsmi de yazar tarafından bilhassa tercih edilmiş olmalıdır. Zira Arapça kökenli bir kelime olan kamer, ay anlamına gelmektedir. Ayın, gecenin karanlığında yegâne aydınlık kaynağı olduğu düşünüldüğünde Torayğırulı'nın toplumun o dönemde içerisinde bulunduğu cehalet karanlığını aydınlatacağını düşündüğü bir kahraman yaratmayı tasarladığı rahatlıkla düşünülebilir.

Kamer, 15 yaşında güzel, alımlı bir genç bir kızdır. Bugün için çocuk olarak değerlendirilebilecek bir yaşta olmasına karşılık bizzat yazar tarafından evlilik için bir aday olarak değerlendirilir. Nitekim birçok da isteyeniyi vardır (Torayğırov, 2002, s. 23). Yazar, Kamer'in şahsında ideal kadın modelini verir. "Ünü dünyayı, hatipliği memleketi

aşmış; insanların yüzüne yılışarak bakmamış, şerefli, terbiyeli, asil Kamer'imiz..." (Torayğır, 2002, s. 38).

Romanda Kamer dışındaki kadın kahramanlar baskın bir karakter olarak verilmez. Sırası gelince görünen ve sonrasında olay örgüsünden çıkarılan kadınlar, Kamer'in aksine geleneği temsil eden tiplerdir. Bunların başında ise Kamer'in annesi vardır. Kamer'in annesi adıyla verilmez. Hatta anne olarak bile anılmaz. Eserde Ömer'in karısı olarak yer alır. Eğitimsiz, şekilci ve gelenekçi bir kadındır. Onun için insanların ne dediği, kızına ne olacağından daha önemlidir. Kamer'in Nurum ile evlenmesi ile ilgili akraba ve çevre baskısından bunalan Ömer, karar vermek için karısına danışınca aldığı cevap bunu net olarak gösterir. "Kendin bilirsin ama evinde eşyası çok diyorlar. Ne yapalım. İyi bir yer ya. Bu kimin kayınvalidesi dediklerinde de..." (Torayğır, 2002, s. 43).

Bir başına bu örnek bile esasında kadının ailede karar süreçlerine ortak olduğu anlamına gelse de karısının cevabı Ömer için itibar edilecek bir cevap olmaz. Nitekim Kamer'in annesi kızının duygularından ve düşüncelerinden hareketle bir değerlendirme yapmaz. O, müstakbel damat adayının zenginliğiyle ve çevrenin gözünde itibar kazanmakla ilgilenir. Karısının ısrarlarına dayanamayan Ömer, Kamer'in de annesi gibi düşünüp düşünmediği konusunda tereddüde düşer. Karısından, kadın kadına konuşup kızının gerçek niyetini anlamasını ister. Bu talep karşısında karısı oldukça sinirlenir. Ömer'i, Kamer ile Ahmet arasında geçen olayı hatırlatarak tehdit eder. "Evet, Kamer de sana fikrini söylemeyi bekliyor! Onun tercihine bırakırsak Ahmet'in yanında padişah da olsa istemez." (Torayğır, 2002, s. 43).

Romanda adı verilmeden anılan bir başka kadın ise Kamer'in amcası Osman'ın karısıdır. Kamer'in yengesi olan bu kadının da annesinden bir farkı yoktur. O da eğitimsiz, şekilci ve gelenekçidir. Kamer'in düğününün sonunda hediye almak için el tutturma âdetini gerçekleştirmek isteyen yengesi o direnince öfkelenir.

"Ne zamana kadar buna anam babam diye yalvaracağız? İşte tan attı, haydi! Ne vakit oldu?.. Yazık ya! Sakallı adam... Eyvah!.. Yönetici olmasına rağmen hâlâ bekliyor. Bunun iradesine teslim olursan... Aman Allah'ım! Büyüledin mi yoksa? Dünkü çulsuz Ahmet'i görüyor musun?" (Torayğır, 2002, s. 50).

Yengesi ve yanındaki diğer kadınlar 15 yaşındaki Kamer'i sırf hediye alabilmek için yaka paça Nurum'un yanına taşır. Yalvarması, ağlaması kâr etmez. Hemcinsinin ruh hâlinde en iyi anlaması gereken kadınlar, olup bitenler karşısında tüm insanî duygularından soyunmuş gibi hareket eder. Yazarın yine bir kadın olan başkahramanı Kamer üzerinden fıtrat olarak kadınları eleştirdiği satırlar dikkat çekicidir. Yazar; hakkında çıkarılan dedikodular nedeniyle tüm neşesini yitiren, kendisini eve kapatıp kitap okumakla meşgul olan Kamer'in ortalarda görünmemesini diline dolayan kadınlara öfkeli. Anlatıcının dedikoduya doymayan kadının yaratılışına dönük tespiti sonrası Kamer'in serzenişi bu bağlamda önemlidir.

"Kadınların dedikodusu tükenir mi? Kamer'in ortalarda görünmemesinde bir hâl var ya, şeklindeki dedikoduyu kar fırtınası gibi estiriyorlardı. "Haksız yere beni karalayıp Ahmet'i bu duruma düşürmekten utanmayan halkım, böyle yaparak neyi düzeltebilir dersin?" (Torayğır, 2002, s. 38).

Romanda Kamer'in annesi ve yengesi dışında yer verilen tüm kadınlar figürandır. Bunlar içerisinde özellikle ihtiyar ve gelenekçi kadınlar ataerkil anlayışa teslim olmuş, geleneği ve mal varlığını insan hayatının önüne koyan bir bakışa sahiptir. Nitekim Kamer'e talip olan Nurum'un düğün öncesi söz merasimine geleceği günlerde bu gruptaki kadınların olup biteni normalleştirmesi hatta dua ile anması dikkat çekicidir.

“Zenginliğe yakışan insan olarak Nurum’u anlat. ‘İhtiyarlığın başı, yetişkinliğin sonu’ dedikleri dönemde arzusuna ulaştı ya. Kamer gibi bir eşe rast gelişi de bunun sonucudur. Yaşa, soyun çoğalsın! Neslin ile koca.” (Torayğirov, 2002, s. 46).

Romanda Kamer’in akranları ise geleneklerden farklı olarak onun acısına ortak olmaya çalışır. Bu gruptaki insanların benzer duygu ve düşünceleri paylaştıkları yazar tarafından özellikle hissettirilir.

“Ayrıca şimdi Kamer’in başına gelen ahir zaman işleri şöyle dursun, Kamer’in birlikte büyüdüğü akran ve arkadaşları da: “Çaresiz Kamer ya! Gerçekten öküz gibi görünen şeye varıyor ya!.. Kızın kocası hayvanmış ya!..” diye acıyıp içleri ezilerek gözlerinden yaş geldi.” (Torayğirov, 2002, s. 44)

Romanda evlilik kurumu da yazar tarafından sorgulanır. O dönemin evlilik anlayışı eser üzerinden tartışılır. Kamer on beş yaşında, ancak akli başında bir kızdır. Zengin ve toplumda saygı gören bir aileye mensuptur. Toplumsal yapı bilhassa soy ve gelir bakımından sınıflara ayrılmış durumdadır. Yazarın karakter olarak Kamer’e denk gördüğü Ahmet ise Kamer’in uzaktan akrabası olan zeki, eğitilmiş ve yirmi bir yaşında bir gençtir. Kamer’den farklı olarak fakir bir çiftçi olan Cavke’nin oğludur. Ayrıca Ahmet ile Kamer’in ağabeyi Hasan beraber büyüüp eğitim alan ve birbirlerini çok seven iki dosttur (Torayğirov, 2002: 23). Her ikisi de birbirini sevmekle birlikte ne Ahmet ne de Kamer, Hasan’a olan saygılarından bunu dile getirebilirler (Torayğirov, 2002, s. 25).

Geleneksel Kazak toplumunda kız alan ailenin onun ailesine başlık ödemesi (kalın mal) âdettendir. Söz kesmenin sonrasında erkek tarafının kız tarafına verdiği para, mal veya farklı hediyeler bu şekilde adlandırılır. Başlık ödemesi çoğu zaman o kadar fazla olur ki erkek tarafı bunu taksitle ödemek zorunda kalır. Kimi zaman da damat adayı ya da ailesinden birisi kızın babasının hizmetinde bir süre çalışarak bu ödemeyi gerçekleştirir. Bu ödemenin karşılıklı kız alarak da gerçekleştirildiği örnekler de vardır. Yine başlık ödemesi nedeniyle fakir kimselerin otuzlu veya daha da geç yaşlara kadar evlenemedikleri bilinmektedir (Turan, 1991, s. 39-40). Kamar Suluv romanında evliliği zorlaştıran bu durum eleştiri konusu yapılır.

“... ayrıca sadece birkaç gün için gülüp oynamışlıkları da olmasa Kamer ve Ahmet’in düzenli olarak görüşebilmelerinin hiçbir mümkünü yoktu. Çünkü Ahmet’in faydasız bir yiğitliği dışında dünür olup kız alabilecek malı mülkü yok. Alıp kaçsa sığınacak bir yeri yok. Ayrıca onun eline bakan anası babası da var, onları bırakıp gitmek kolay mı? “Dengi gelse parasız ver.” sözüne uyan Kazak nerede?” (Torayğirov, 2002, s. 25).

Kazak toplumunun kadına evlilik meselesinde söz düşmemesi ve bir kızla evlenebilmenin neredeyse tek ölçütünün zenginlik olması yazarın en çok üzerinde durduğu toplumsal sorundur. Yazar Kamer’in Ahmet ile ilgili hayallere dalmışken karaladığı ve sonra dombırasıyla da seslendirdiği şiirde de Kazak kızlarının eşya gibi alınıp satıldığı geleneksel evlilik biçimine itiraz vardır.

“Kızlarını dengine vermez, mala mülke verir,
Kazakları merhametsiz bir hayvan kıldın;
İster domuz olsun ister böcek olsun,
Malıyla kibirlenip mağrur kıldın.” (Torayğirov, 2002, s. 27).

Yukarıdaki şiirde toplumsal çarpıklığa dönük ağır bir eleştiri yapan ve geleneksel anlayıştaki hayatın kimi problemlerini sorgulayan yazar yine Kamer'in Ahmet'e yazdığı mektupta evlilikte başlık problemine doğrudan değinir.

"Elbette kendin dengimsin, malın yetersiz.

Halin yok ayrıca da alıp kaçmaya.

Olsa da başın bülbül, ayağın düldül,

(Kız) Verecek insan bulunmaz.

Akıl, düşünce, vasıf ve endamda bana denksin.

Canım, gerçek sevdiğim yalnız sensin.

Genç kırağın, kımız dolu kapların olmayınca,

Yeteneğine benim halkım nasıl kanar?" (Torayğırov, 2002, s. 31-32).

Roman kahramanı Kamer'in endişesini çektiği tüm bu geleneksel anlayıştaki hayata karşılık, ailesi özellikle ağabeyi oldukça yapıcıdır. Kamer'in Ahmet'e gönderdiği bir mektup başkalarının eline geçince kendisine şikâyete gelenleri azarlayan Hasan'ın söyledikleri yazarın da savunduğu ideal evlilik anlayışına uygundur. "Git denildiğinde gidin! Sizler Ahmet'in sadakasına bile layık değilsiniz. Dengini bulursan başlıksız ver, derler. Kamer Ahmet'e layıktır, sizi ilgilendirmez..." (Torayğırov, 2002, s. 36).

Torayğırulı, Kamer'in Ahmet ile buluşamamasını kadın ve evlilik meselesindeki yanlışlıkları göstermek için yeterli bulmaz. Bu nedenle kötü bir model kurgular. Yaş, yetenek ve yaratılış bakımından Ahmet'in ve Kamer'in tam zıddı olan Yorga Nurum'u eserine dâhil eder. Böylelikle Kazak toplumunun aksayan yanlarını uygulamalı olarak gösterebilmeyi umar. Nitekim yazarın özellikle seçtiği Nurum bir "Bolis", yani yöneticidir. Haliyle oldukça zengindir. Soy olarak hiç yokluk görmeyen bir aileye mensup olan Nurum; ömrü boyunca kötülükten başka bir şey yapmamış, alını secdeye değmemiş, eli kanlı, baskıcı, merhametsiz bir yöneticidir (Torayğırov, 2002, s. 39). Dahası elli yaşlarındaki bu ihtiyar adam eğitimsiz ve çirkin yaratılışlıdır. Yazarın onun adına eklediği bilge anlamındaki yorga kelimesi esasında net bir ironi aracıdır. Yazar onu tasvir ederken âdeta kabaran bir öfkeyle hayvanlara has sıfatları kullanır.

"Nurum'un zalimliği ve ünü olmasa elife mertek diyen bir cahil, dış görünüşü çirkin, ağız küfür ve çiğneyip durduğu uyuşturucu ot ile dolu, içmeden sarhoş, ayrıca pis, yaklaşık elli yaşlarında, ürkek koyun başı gibi başı var, görünüşü sopsöğük tarantula gibi somurtkan, boğa boyunlu, öküz karınlı, pörtlek gözlü, yayın balığı ağızlı, çember sakallı, tokmak burunlu, bir çeşit arayışta vahşi hayvandı." (Torayğırov, 2002, s. 39).

Yazar Nurum'un karısı ölünce Kamer'le evlenmek istemesinden söz ederken onun karısı ölmeden de Kamer'i kuma olarak almak istediği bilgisini verir (Torayğırov, 2002, s. 44). Çocuklarından çekindiği için bunu yapamayan Nurum'un hırsı ve evlilik geleneklerindeki kusurlar bu detayla hissettirilir. Oldukça küçük yaşta bir kızı üstelik evli ve ihtiyar bir adamın ikinci karısı olarak düşünebilmesi elbette rahatsız edicidir. Nihayet Nurum, hanımı ölünce yazarın Nurum'un itlerinin en başta gelen cinsi olarak adlandırdığı (Torayğırov, 2002, s. 44) Kamer'in amcası Osman'dan kızı ister. Kazak toplumunun genelinde evlenilecek erkek meselesine bakışı yansıtan Osman'ın tavrı önemlidir. Zengin bir damat adayının her türlü kusuru görmezden gelinmekte, bu evlilik kız dışında diğer aile üyeleri için kazançlı bir fırsat olarak görülmektedir. Üstelik köyün ileri gelenleri de tam olarak bu şekilde düşünmektedir. Nihayet Kamer; ağabeyi Hasan'ı

Omsk'taki okula götüren babasının haberi yokken amcası Osman tarafından kırk at, on deve ve beş yüz som para karşılığında pazarlıkla neredeyse bir meta gibi Nurum'a satılır (Torayğırov, 2002, s. 40).

Kamer'in babası Ömer'in olayı öğrenince verdiği tepki, bu türden evliliklerin geneline verilmesi gereken tepkinin somut bir örneğidir. Bu olay Ömer ve elbette yazar için insanlık dışı bir şeydir ve tam bir sosyolojik bozulma durumudur. Kamer'in Nurum'a verilmesinin insani ve akli şekilde açıklanması mümkün değildir. Toplumun eğlence ve zengin düğünlerinde verilecek yemek derdiyle bu işe çanak tutmasına öfkelenen Ömer, böyle bir şeyin dinî anlamda da uygun olmadığını özellikle söyler. "Allah, gözyaşı, vebal denilen şeyler hatırınıza gelmedi mi? Yoksa hayvan mısınız? Sizler bir kap yemek veren kimselere imanınızı da satarsınız!" (Torayğırov, 2002, s. 41).

Ömer'in tavrına yine genel anlayış adına ağabeyi Hacı Kaltan şiddetle karşı çıkar. Bu tutumu inanç ve gelenekli anlayıştan büyük bir kopma veya sapma olarak gören Hacı Kaltan, bunu tehlikeli bulur. Ona göre Kamer'in Rus okullarında eğitim alan Ahmet'e verilmesi, sahip olunan şereften yoksun kalmaktır. Yani kızın verileceği kişinin Kazak olması hatta bir ölçüde zengin olması da yetmez. Rus okulunda eğitim almamış olması gerekir. Nurum'a kefil olan Hacı Kaltan, ondan iyisinin ancak bir peygamber olacağına inanır. Yine ona göre kızın tercihinin hiçbir anlamı yoktur, babanın kararı evlilikte asıl olandır (Torayğırov, 2002, s. 42).

Kazaklarda düğün merasimlerinde kız evinden ayrılırken söylenen ezgili şiirlere car-car adı verilir. Damat tarafındaki delikanlıların başlattığı car-car, daha çok akınlardan öğrenilmiş şiirlerin kızlı erkekli karşılıklı iki grup tarafından gelin kıza moral vermek ve yeni hayatında başarılar dilemek için söylenir (Ergun, 2002, s. 48). Her dörtlüğün sonunda tekrar edilen car-car (yâr-yâr) ifadesiyle yuva kuran iki kişiden bilhassa kadının sorumluluklarının, yeni hayatının kolay olmayacağı ama bunlara alışması gerektiği telkin edilir. En eski örnekleri incelendiğinde Kazak kadınının toplumda hakkı olan statüye kavuşamaması, mal ve para karşılığında alınıp satılması, istemediği insanlarla zorla evlendirilmesi sorunlarının da ifadesi olan bu gelenekli şiir türü, melodisinin yanı sıra drama özelliği de içermektedir (Koç vd., 2007, s. 72-73). Kamer'in Nurum'a verilmesi sonrasında Kazak düğün âdetlerinden biri olan "car-car" söyleme geleneğinden hareketle Ahmet'in "zar-zar" yakıştırması yaptığı bir şiiri paylaşan Torayğırulı, istemediği insanlarla evlenmek zorunda kalan bütün Kazak kızlarının kederine ortak olur (Torayğırov, 2002, s. 45-46).

Torayğırulı car-car söyleme geleneğinin en eski ve asıl işlevini de öne çıkaracak şekilde kaleme aldığı zar-zar redifli şiirde Kazaklardaki evlilik kurumunun sorunlarını alaycı bir dille ve ağır bir biçimde eleştirir. Romanın genelinde olduğu gibi özellikle bu şiir çerçevesinde de Kamer'in, Ahmet'in ve Nurum'un bir karakter şeklinde kullanılmadıkları söylenebilir. Bu isimler toplumda uzun yıllardır yaşanan evlilik trajedisinin sürecini ve sonuçlarını göstermek için kullanılan tiplerdir. Gece ile gündüz kadar birbirinden farklı insanların gelenek zoruyla evlendirilmelerinin her ikisinin de hayatlarını çekilmez kılacağını, birbirini seven insanların evlendirilmelerinin ise hayatı yaşanır hâle getireceğini net olarak dile getiren şiirde özellikle Nurum ve Kamer karşıtlığından yararlanır.

"Biri gündüz olsa biri gece,

Bir gemide olsalar,

Geçinemezler, zar zar!

Sevgi dolu âşıklar,

Kıl kadar yerde kalsalar,
Çekişmezler, zar zar." (Torayğırov, 2002, s. 46).

Kazak kültüründe nikâh öncesinde düzenlenen ve nişan merasimlerine benzeyen etkinliklerdeki her detay romanda canlı bir biçimde verilir. Bu merasimler sırasındaki toy yemeği, dua sonrasında bahşış verme, nikâh öncesinde damada gelinin elini tutturma geleneğine dair tablolar biçiminde roman okuruna aktarılır. Bütün bu sahneler okurun saadet duygusunu artırmaya değil; tiksintisini ve öfkesini çoğaltmaya dönük bir maksatla paylaşılır. Evlilik anlayışındaki çarpıklık merasimin icra süreçleri de kullanılarak okura somut bir biçimde hissettirilmek istenir. Bunun dışında yazar halkının evlilik geleneklerini tarif etmek ya da yazılı bir kaynak üzerinden kayda geçmek şeklinde öncelikli bir amacı yoktur.

Kamer nikâh öncesindeki merasimlerin sonunda Nurum'un elinden kaçır. Sonrasında ikili arasında mektuplar üzerinden bir diyalog gerçekleşir. Kamer'i affettiğini, yanına davet ettiğini söyleyen ve alttan alta tehditler savuran Nurum'a karşı Kamer tüm Kazak kızları adına şiddetle itiraz eder. Kendisinin dengi olmayan Nurum'a ölümü pahasına karşı koyan Kamer denk olmadıklarını kimi benzetmeler ve somut bilgilerle Nurum'dan çok romanı okuyan ve bu geleneğin uygulayıcısı yahut mağduru olan herkese göstermeye çalışır. Romanda Kazak toplumun en çok sevdiği şiir formu kullanılarak yapılan bu itiraz oldukça anlamlıdır.

"Eğilip sallanan genç bir fidanım,
Taze elma gibi olgunlaşan şekerim, balım.
Ellide senin yaşım, ben on beşteyim,
Düşünsene, ben nasıl sana denk olabilirim?" (Torayğırov, 2002, s. 52).

Romanın genelinde Kazak toplumunun kadına bakışındaki problemler çok farklı örneklerle gözler önüne serilir. Çalışmanın özellikle eğitim başlığında da değinilecek kimi detaylardan da anlaşılacağı üzere toplumda kadın hak ettiği saygınlığı henüz elde edebilmiş değildir. Kimi durumlarda kadınların saygınlığına kasteden bizzat kadınların kendisidir. Geleneksel anlayıştaki hayat ortaya çıkışındaki dinamik zemini yitirmiş ve anlamsız ve şekilden ibaret bir şablona dönüşmüştür.

Eğitim

Kazak edebiyatının modern döneminin başlarında eserlerin en çok işlediği konuların başında eğitim meselesi gelmektedir. Mevcut sorunların kaynağı olarak değerlendirilen cahillik meselesinin çözümü olarak değerlendirilen eğitime yazarlar hemen her vesile ile göndermeler yaparlar. Toplumun bir eğitim seferberliğine ikna etmenin yanı sıra eski anlayışlarda yerleşik hâle gelen okul ve eğitim karşıtlığını da ortadan kaldırmaya çabalarlar. Cahillik ve eğitim iki karşıt kavram olarak eserlerde yer alır.

Sultanmahmut Torayğırulı da dönemin diğer yazarları gibi Kamar Suluv romanının başından sonuna cehalet ve eğitim farkındalığına dönük göndermeler yapar. Romanın başkahramanları Ahmet ve Kamer'in en belirgin özellikleri iyi eğitimli gençler olmalarıdır. Yazarın romantik bir tutumla idealize ettiği bu iki kahraman eserdeki tüm olumlu özelliklerin taşıyıcısıdır.

Kahramanlardan Ahmet, Kamer'in ağabeyi Hasan ile büyüyen ve dinî eğitim alan biridir. Yine birlikte bir Rus okulunda okurlar. Yazar Ahmet'in eğitim hayatını özetlerken okura her şartta eğitim almanın gerekliliğini öğütlemek ister. Hasan ortaokuldan sonra

liseyi okumak üzere köyden Ahmet, fakirlikten ve imkânsızlıklardan dolayı eğitimine bölgesindeki lisede devam eder. İçinde yeni yerler görmek, yeni şeyler öğrenmek hevesi olmasına rağmen ihtiyar anne ve babasının sorumluluğu nedeniyle onlardan ve memleketinden ayrılamaz. Torayğırulı Ahmet'i eğitimi olmasının yanı sıra yakışıklı bir delikanlı olarak tasvir eder. Ayrıca Ahmet'in Kazak kültüründe önemli bir yeri olan hatip, şair, nüktedan ve hazırcı cevap bir genç olduğu okurla eserin en başında paylaşılır (Torayğirov, 2002, s. 24).

Kamer de eğitimi biridir. Ancak onun eğitimi konusunda yazar detay vermez. Erkek kahramanlarla ilgili paylaşılan detayın Kamer'e ilişkin olarak verilmemesi dönemin eğitim hayatında kadınların devam edebileceği okulların sınırlı olmasından kaynaklanabilir. Yazar; Kamer'i sık sık yazarken, okurken ve bir hatip yeteneği ile konuşurken tasvir eder. Kimi dolaylı detaylarla onun temel bir eğitimden geçtiğine işaret edilir. Romanın girişinde Kamer'in gençlerden aldığı şiirli mektuplara verdiği cevaplardan okumada, yazmada ve söz söylemede eğitimi sayesinde oldukça maharetli olduğunu anlamak mümkündür.

"Bu zamanların öncesinde dengim diyerek tutkuyla her şeyini ortaya koyan çağdaşlarından yukarıdaki gibi (romanın girişindeki şiir işaret edilir) umutlanılarak yazılan şiirler, mektuplar su gibi akıp gelse de bazılarını cevap vermeksizin yırtıyor bazılarını kendisine has belagatle ok gibi yerin dibine sokuyor, tekrar başını kaldırmamasına imkân bırakmayacak bir taş hâline getiriyordu." (Torayğirov, 2002, s. 23).

Kamer'in eğitimine dönük en açık bilgi Ahmet'in kendisine gönderdiği şiirli bir mektuba karşılık yazdığı yine şiirli mektupta görülür. Dönemin toplumunda eğitimi kadınlara bakışı da ortaya koyan cevap oldukça düşündürücüdür.

"Görse başkaları ellerine geçse mektubum,

'Eğitimi' şeklinde çıkmış zaten adım.

'Kızı okutma, okutursan böyle olur' derlerse

Sonrakilere dokunmaz mı zararım?" (Torayğirov, 2002, s. 32).

Kamer'in mektubunu alan Ahmet'in gerçek dünyayı kavrayışı ve toplumunun kız çocuklarının okumasına gösterdiği tepkinin bir başka örneği de Kamer'in mektubuna Ahmet'in yazdığı cevabî mektupta görülür. Çarpıcı bir hatırlayışla hayıflanılan Ahmet, kendi toplumuna sitem eder. İnsanların okuyan kızlara karşı tutumunu eleştirir. Eğitimin bilhassa kızları ahlaken ve tabiat olarak bozduğu değerlendirmesini cahilce bulur.

"Ne yapayım, cahil Kazak bu tembelliğini,

Bir düşünsene, nerede insanlığın?

Kız okursa, 'Bozuldu işte, gitti.' deyip

İşte, itiraf ediverirsin cehaletini." (Torayğirov, 2002, s. 33).

Ahmet, Kamer'in şahsında asıl eğitim almayan kızların ahlak ve tabiat olarak bozulduklarını söyler. Eğitimden yoksun kız çocuklarının sürekli yalandan bahaneler üretmeye mecbur, aldatılmaya uygun, hep başkalarına muhtaç bir hayat süreceklerini savunur.

"Kamer kız okumasa ne ederdi?

Öncelikle sudan bahaneler üretti.

Gözü olmayan önünü ardını anlaması mümkün mü?

Herkesin arkasından giderdi." (Toraygırolu, 2002, s. 33-34).

Romanın başkahramanlarının babaları da eğitim konusunda olumlu tipler olarak tasvir edilir. Yazar, kahramanların eğitim almalarında babalarının çabasının ve eğitime bakışının oldukça önemli olduğuna vurgu yapar. Bu durum yazarın eğitim konusuna oldukça gerçekçi bir biçimde yaklaştığını göstermektedir. Ahmet'in babası Cavke ve Kamer'in babası Ömer akrabadır. İki baba iki farklı sosyal grubun özelliğini göstermelerine rağmen eğitim konusunda benzer düşüncelere sahiptir. Ahmet'in babası Cavke, fakir bir adamdır. Buna karşılık sahip olduğu her şeyi tek evladı olan oğlunun eğitimi için sarf etmekten geri durmaz. İmkân bulduğu ölçüde her okula gönderir ve oğlunun "molla" olarak yetişmesini sağlar. Neticede maddi olarak da bir kazanç elde eder (Toraygırolu, 2002, s. 23).

Cavke oğluna imkânları ölçüsünde iyi bir eğitim aldırır da o günün toplumunda hak ettiği karşılığı alamaz. Çünkü eğitimi önemseyenler cahillikle saltanat sürenlere oranla azınlıktadır. Özellikle varlıklı insanlar için eğitimin kıymeti yoktur. Onlara göre insan hayatında önemli olan tek şey servet ve soy bağıdır.

"Ancak köyünün mal varlığıyla başı dönmüş zapt edilemez düşüncesizleri, Ahmet'in zekâsını kıskanıp görmezden geliyor; çatlayacak gibi oluyorlardı. 'Bu kadar büyütme ne gerek var? Cavke'nin daha dün burnunun sümüğü akan, sevimsiz çocuğu değil mi?' diyerek eleştirip engellemeye çalışanlar da az değildi." (Toraygırolu, 2002, s. 24).

Romanda Ahmet'in eğitilmiş olmasına rağmen toplum tarafından kıymet görmediğini en açık biçimde gösteren sahne, Kamer'e gönderdiği mektubun başkaları tarafından ele geçirilmesi sonrasında yaşanan süreçtir. Arkadaşı ve Kamer'in ağabeyi olan Hasan'ı ve babası Ömer'i, Ahmet aleyhine kışkırtamayanlar -ki bunda her ikisinin de eğitilmiş olmasının etkisi vardır- Kamer'in amcaları Hacı Kaltan ile Osman Biy'e giderler. Her ikisi de bu duruma çok sinirlenen amcaların Ahmet hakkındaki düşüncesi toplumun geneline hâkim olan düşüncedir. Buna göre Ahmet gibi gelir seviyesi düşük bir gencin gelir düzeyi yüksek sınıftan bir kızla evlenmesi bir yana yaklaşması bile ihanet sayılır. Bu haddini bilmezlik en ağır şekilde cezalandırılmalıdır. Ahmet'in bu cüreti Kamer'in ailesi için bir itibar kaybı olarak değerlendirilir (Toraygırolu, 2002, s. 36).

Toraygırolu'nun Ahmet'in mektubunu ele geçirip elden ele dolaştıranlar ve amcaları için kullandığı "çatmak için zayıf insan, meşgul olacak dert bulamayan şişman ahmaklar; ağzı altı karış Osman Biy; harlayıp gürleyen eşekler; dalkavuklar" (Toraygırolu, 2002, s. 36-37) gibi sıfatlar bilhassa eğitim ve cehalet konusunda durduğu yeri netleştirmesi bakımından önemlidir.

Kamer'in babası da hâli vakti yerinde olmakla birlikte diğer zenginlerden farklı olarak eğitime çok önem veren biridir. Nitekim kızı Kamer'i de oğlu Hasan'ı da okutmuştur. Hasan'ı yeteneğine uygun bir üniversiteye hazırlanması için meslek lisesi olarak da anılabilecek bir liseye (gimnaziya) kaydettirir (Toraygırolu, 2002, s. 23-24). Hatta mektup olayından sonra oğlunu biten yaz mevsimi ile iki kilometre uzaklıktaki Omsk şehrindeki okuluna bırakır gelir (Toraygırolu, 2002, s. 39). Oğlu Hasan da en az Ahmet kadar aydın biridir. Aldığı eğitimin hakkını veren bir şahsiyeti vardır. Ahmet'in kardeşi Kamer'e yazdığı mektubu kendisine getirenlere hak ettikleri cevabı vererek aklıyla ve sükûnetle hareket eder. Babası Ömer'in de adaletle davranmasında etkili olur. (Toraygırolu, 2002, s. 36). Yazar, Ömer'in tüm kışkırtmalara karşın duruşunu ve adil tavrını bozmayışını eğitilmiş olmasına bağlar. Nitekim dedikoducu kalabalık sonuç alamayınca Ömer'in eğitimsiz ve zalim kardeşi Osman üzerinden tahriklerine devam ederler (Toraygırolu, 2002, s. 38).

Dönemin eğitim anlayışındaki bir başka çarpıklık da Rus okulunda eğitim alan Ahmet'in ve Hasan'ın bozulmuş, Ruslaşmış hatta Hristiyanlaşmış olarak nitelendirilmesidir. Genelde olup bitene pek müdahale etmeyen, ihtiyar ve dinine düşkün biri olarak betimlenen Ömer'in ağabeyi Hacı Kaltan bu eleştiriyi Ömer'e karşı çok sert ve açık bir biçimde yapar.

“Bunlar için kendileri gibi merhametsiz Rus değilse ya da Ahmet gibi baldırı çıplak, yarım yamalak (Ruslaşmış) Kazak değilse, özellikle Müslümanları himaye eder mi? Sen Hristiyanlığı kabul ettin ve yerli yersiz gevezelik ediyorsun. Ben peygamber yaşını geçmiş hacı biri olarak yalan söyleyemem. O kız çocuğunun velayeti bende. Hristiyanlaştırdığın Hasan'ı nerede istersen orada vaftiz ettir! Kamer'i de Rusça okuyan birine verip soyumuza leke süremeyiz.” (Torayğırov, 2002, s. 42).

Rus eğitimine karşı toplumun temelsiz tutumuna karşı yapılan bu örtük eleştiri kısmen haklı olmakla birlikte o dönem Kazak halkının aydınlanmasının önüne her türlü engeli koyan Rus etkisinden söz edilmemesi dikkate şayandır. Kamar Suluv romanının tamamlanmasından yaklaşık iki yıl sonra 1916 yılında Türkistan coğrafyasında çıkan ayaklanmanın temel sebeplerinden biri de esasen bu yok sayılma durumudur. Eğitim odaklı, uyanış merkezli her yayın ve eğitim faaliyetinin engellenmesi halkı canından bezdirir. Ancak yazar ironi tekniğini kullanarak Rusları eğitim ve ideal noktada saygın bir yere koyar. Eserin bu şekilde yayınlanmasında orijinalinin yerine dönemin şartları gereği elden geçmiş suretinin yayınlanmış olmasının da etkili olduğu söylenebilir.

Eğitim başlığında sürekli hatırlanan bir başka anahtar sözcük de cehalettir. Eserin cahillik konusunda tipik kahramanı Nurum'dur. Nurum çalışmanın önceki başlığında da ifade edildiği gibi varlıklı bir aileye mensuptur ve kötülük yapmak onun karakteridir. Yazar ona bilge anlamına gelen yorga sıfatını ekleyerek cahilliğini görünür hâle getirmeyi amaçlamıştır. Bütün şöhretini zalimliğine borçlu olan bu ihtiyar adam hem son derece cahil hem de cahilliği nispetinde çirkin görünüşlüdür (Torayğırov, 2002, s. 39).

Romanda cahillik özellikle toplumsal sınıf, kadın, din ve tedavi süreçleri üzerinden çarpıcı örnek olaylarla aktarılır. Yazarın anlatımı acılı bir alay eşliğinde okurun zihninde olanın olması gerekenin tam zıddı olduğu noktasında bir kanaat oluşmasına neden olur. Kamer'in amcalarının ve diğer toplum kesimlerinin sınıf farkından hareketle Ahmet'e karşı tutumları, erkeklerin ve çoğu kadının özellikle kadının aile ve toplumdaki yeri konusundaki yaklaşımları, din adamlarının Nurum ve Kamer arasında kıyılacak nikâh ve sonrasındaki hastalık sürecindeki tavırları tam bir cehalet örneğidir.

Kamer kederden verem olunca ciddi sağlık sorunları yaşamaya başlar. Bu durumu bir fırsat olarak kullanan Torayğırov, cehaletin en bariz biçimde görülebileceği bu konuda eserin anlatıcısının inisiyatif almasını sağlar. Anlatıcı ironik bir anlatımla Kazak toplumunun eğitime ne derece muhtaç olduğunu net bir şekilde okuruna kavratmaya çalışır.

“Malumdur, Kazaklarda bu çeşit hastalıkları açgözlü şeyhler, sahtekâr hocalar ile mollalar ve diğerleri karartıp içinden çıkılmaz hâle getirir. Yine bu saygıdeğer insanlardan hangisi olursa olsun Kazak memleketinde mevcuttur. (...) Kurşun dökmek mi, sığır ciğeri ile vurmak mı, cin çıkarmak mı, kırk kâse suyla ovalayıp üfleme mi, bozboğa ve sarıboğa gibi yedi türlü ilacı karıştırıp vermek mi ne lazım denilirse bunlar gibi 'mübarek' Kazak ilaçlarından Allah bilir denenmeyi kalmış mıdır?” (Torayğırov, 2002, s. 65-66).

Bu karmaşık ve cahilce süreç Kamer'in babası Ömer'in ısrarı ve müdahalesiyle aydınlanıverir. Olması gereken oldukça basit ve kolaydır. İşinin ehli bir hekim gelmeli ve

hastaya bakıp teşhisini koymalı ve varsa hastalığın çaresi, gerekeni yapmalıdır. Nitekim öyle de olur. Şehirde gelen tıp eğitimi almış bir doktor Kamer'i muayene eder. Hastalığın ağır seyreden bir çeşit verem olduğu ve tedavi için geç kalındığı öğrenilir. Yapılması gerekenin en azından kalan ömrünü sükûnetle ve rahat içerisinde geçirmesini sağlamaktan başka bir şey olmadığı herkese söylenir (Toraygırol, 2002, s. 67).

Halk doktora inanmaz. Cahillik nedeniyle doktorun teşhisini değil, her gün hastayı daha fena bir hâle getiren cahilce uygulamaları savunurlar. Yazarın eserin bu noktasında kalabalığı ikna olmamış göstermesi gerçeğe uygun bir tercihtir. Her ne kadar anlatıdaki ironi oldukça keskinse de gerçekten kopma söz konusu değildir. Zira cehaletin öyle kolayca tedavi olması ve eğitimin hemen bir örnek olay üzerinden derinlikli bir etki göstermesi mümkün değildir. Eğitim bir süreç işidir. Yazar da Kazak halkının henüz bu yolun başında olduğunu farkındadır. Bu nedenle eğitim konusunda hiçbir şeyi kolaylaştırılmaz.

Din

Kamar Suluv romanında hem Ahmet'in hem de Hasan'ın İslami bir tahsil yaptığı eserin başında vurgulanır. Hatta Ahmet'in dinî eğitim verebilecek nitelikte bir molla olarak yetiştiği de zikredilir. Fakat romanın merkezinde kalan Ahmet, Hasan, Kamer, Ömer ve doğrudan çatışmada yer almasa da Cavke dışında neredeyse herkes benzer bir inanca sahiptir. Bu inanç daha çok toplumsal teamüllerden beslenir.

Alışkanlıklar toplumun geneli tarafından dinin bir parçası olarak kabul edilir. Bu bakımdan toplumsal kimliği oluşturan her şey dinle ilişkilendirilip onun dışında hareket edenler din dışında kalmakla yani gavurlaşmakla itham edilir. Kendisine Ahmet'in Kamer'e yazdığı mektubu getiren kalabalık grup, Kamer'in ağabeyi Hasan'ın bu mektuba toplumsal alışkanlıklara benzer şekilde bir tepki vermesini bekler. Fakat o; makul ve eğitilmiş birine yaraşan bir sükûnetle meseleyi değerlendirip mektubun bir suç teşkil etmediğini söyler. Bunu yaşadıkları hayatın ve kabul ettikleri toplumsal kimliğin inkârı sayan kalabalık Hasan'ı Hristiyan olmakla suçlar.

“Eyvahlar olsun, soysuz gidi seni! Her şey senin başının altından çıkmış ya. Merhametsiz ve Hristiyanlaşmış olmasan ruhu olan bir insan buna tahammül edebilir mi?” (Toraygırol, 2002, s. 36).

Rus okulunda eğitim almış olmak da yukarıda anlatıldığı üzere teamülün dışına çıkmak olduğundan bir Hristiyanlaşmak sebebi sayılmaktadır. Ömer'in, kızı Kamer'i Nurum'a vermekten vazgeçip ayak diremesi üzerine ağabeyi ve kardeşi onu yine dinden çıkıp Hristiyanlaşmakla suçlar. Burada da geleneğin, toplumsal törenin dışına çıkmak aynı zamanda dinden çıkmakla ilişkilendirilir (Toraygırol, 2002, s. 62).

Nikâh merasiminde Nurum'un resmî ¹Mollası Baytek, atışmaları sırasında Kamer'e verdiği cevapta geleneğin dışındaki kabulleri “bozulmuş bedbahtların bozuk sözleri” olarak niteler. Din bu anlamda gelenek ne diyorsa ne istiyorsa ve ne yapılmasını gerektiriyorsa odur (Toraygırol, 2002, s. 58). Bütün bunlara rağmen yazar, nikâh merasimi için şahit bulunamamasını vicdanın geleneğe karşı zaferi gibi resmeder (Toraygırol, 2002, s. 54).

Toraygırolu romanda din konusundaki toplumsal kabulü nikâh merasimi sırasında Kamer ile Molla Baytek'i atıştırarak ortaya koyar. Kendisi de ciddi bir dinî eğitim alan yazar, bu kısımda otobiyografik detaylar kullanır. Özellikle Molla Baytek'in davranış

¹ Kazak Türklerinde o dönemin yöneticileri, yanlarında danışman şeklinde ve belli bir ücret karşılığında hizmet aldıkları din adamı bulundurmaktadır.

kalıpları ve yanında getirdiği kitap ve kitabın şeklini tasvir ederken kullanılan ifadeler devrin din adamı tipini daha baştan eleştirmeye dönüktür. Molla Baytek'in menfaat için uçarcasına gelişi, keçeden bir bohçanın içerisinde getirdiği kenarlarını farelerin kemirdiği parça parça bir kitabı çıkarışı ve Kamer'in acısına mukabil hemen sofrayı talep edişi okurun tiksinti duygusunu kabartacak betimlemelerdir (Torayğirov, 2002, s. 54). Ayrıca "Hülasatül Mesailin" adıyla anılan eser Molla Baytek'in para kazanmak amacıyla yanında gezdirdiği ve güya birçok meseleyi halletmek üzere kullandığı bir araçtır (Torayğirov, 2002, s. 53).

Hülasatül Mesail hakkında kaynaklarda bir bilgi olmamakla birlikte "Hulasatül Mesail ve Mühimmetüd Delail" adıyla yazarın eğitim aldığı, romanın yazıldığı tarih aralığı ve fiktif roman zamanı ile de uyuşan 1896 yılında Kazan'da yayımlanmış Osmanlıca bir eser bulunmaktadır. Esere ait bir yazar kaydı yoktur (<https://www.nadirkitap.com/hulasatul-mesail-ve-muhimmetud-delail-kitap23493240.html>). Bu esere ilişkin Kazakça basılı örnekte sadece Arapça dinî bir kitap adı olduğu bilgisi bulunmaktadır (Torayğirov, 2002, s. 53). Bu esere ilişkin bir dipnot da Kamar Suluv romanının Türkiye Türkçesine aktarılan bir örneğinde yer almaktadır. Buna göre anılan eserin İmam Gazali'nin "Hülâsatü'l Resâil İlä İlmî'l-Mesail" adlı kitabı olma ihtimali vardır. Eserin künyesinde aktaran bilgisine yer verilmemiştir. (Torayğırulu, 2018, s. 59). Yaygın olarak sorulan ve irdelenen dinî meselelere dair özet hükümlerin ve önemli sayılabilecek delillerin olduğunu hatıra getirecek bir adı olan eser, kullanıcısı olan Molla Baytek'in elinde bir dekordan öte anlam taşımaz. Yazarın eseri burada anmasının nedeni esere dönük bir eleştiriden ziyade onu sadece bir gösteriş objesi olarak ve özensizce kullanan kimi din adamlarını eleştirmektir.

Molla Baytek ve Kamer arasındaki atışmada özellikle din, kadın ve kadının evliliği meseleleri merkez konulardır. Kamer üzerinden gerçek dine davet edilen halkın uyandırılması hedeflenir. İşi dini anlatmak olan bir mollanın olduğu yerde Kamer'in söylediği sözlerin yapılan işin dine ne kadar aykırı olduğu ve gerçek dinin bizzat din adamları marifetiyle halkın dikkatinden kaçırıldığı kavratılmak istenir. Dinin düşünce ve akıldan ayrı olmadığı özellikle vurgulanır.

"Ey halkım, Allah'ı hiç düşünmez misin,
Yakalayıp satmak âdetini bırakmaz mısın?
Çoktan beri ağlattıklarını acımadan
Yeter artık bırakıp doymaz mısın?
Gerçekten şu Nurum için kıyacak mısın?
Beş hayvanı alıp imanını satacak mısın?
Adaleti, Allah'ı, Kuran'ı aklından çıkarıp
Zalimin karanlığına kapılacak mısın?
(...)
Teslim olacak mal değilim tokluğa aldanıp
Uçacak karga değilim pisiğe aldanıp.
Ey halkım! Aklın nerede, fikrin nerede,
Nasıl evlen dersiniz olmayan (hükme) aldanıp?" (Torayğırulu, 2018, s. 54-55).

Kamer atışma boyunca Molla Baytek'in gelenekle ilgili tüm sözlerini gerçek din ile ilgili hükümlerle çürütür. Molla Baytek sonunda çaresiz kalıp her şeyini kaybetme

pahasına Kamer'in haklı olduğunu kabul ve itiraf eder (Torayğırulı, 2018, s. 60). Eser bu anlamda dine karşı bir tutum içerisinde değildir. Hatta yazar dinî hükümleri tam bir kavrayışla bildiğinden, döneminde din adına yapılan toplumsal yanlışları en isabetli noktalardan çürütür. Toplumun din adına uydurduklarına da dinin özüne de hâkim olan Torayğırulı romanıyla okurunu gerçek din anlayışı konusunda bilinçlendirmek ister.

Herkesin Molla Baytek kadar kolayca hakikate teslim olması gerçekçi değildir. Bu nedenle yazar, halktaki yerleşik geleneksel din anlayışını daha sonraki Şeyh Abdullah, Baksı Gönülbay ve diğer figüran kahramanlar üzerinden anlatmaya, irdelemeye devam eder. Yazar Şeyh Abdullah'ı da Molla Baytek'e benzer bir şekilde Muhammed bin Süleyman el-Cezûlî'nin, salavatı şerifeleri topladığı Delâilü'l-Hayrât eseri (Torayğırulı, 2018, s. 74) ile betimler. Torayğırulı'na göre Şeyh Abdullah dini çıkar ve kazanç için kullanan biridir. Devre ve hatta bugüne ait pek çok hurafe örneğinin geçit törenine dönüşen bu bölümde okur, ironik anlatı sayesinde yapıp edilenlerin saçmalığına yakından şahit olur.

Din meselesinde bir başka önemli husus da İslamiyet öncesi Şamanlık inanç dünyasının bir figürü olan Baksı Gönülbay'ın bizzat Müslüman biri olan Şeyh Abdullah tarafından çare olarak tavsiye edilmesidir. Yöntemleri bakımından da İslam ile alakası olmayan ve arkaik tedavi formları ile Kamer'e eziyet eden Baksı üzerinden o dönemde henüz İslam dininin ve eski inançların bir arada yaşamaya devam ettiği fark ettirilir. Ancak yazar ilmî kitaplardan farklı olarak bu durumu normalleştirmez. Bilakis yaşananlar üzerinden İslam adına yapılan uygulamaların neşet ettiği batıl kaynağı ortaya koymaya çabalar.

Din bahsindeki son değerlendirme de her ikisinin de dinî eğitim aldığı bizzat yazar tarafından kayda geçirilen Ahmet ve Hasan'ın bu süreçte etkisizleştirilip dinî eğitim aldığına dair hiçbir detay paylaşılmayan on beş yaşındaki Kamer'in dine ait değerlerin savunucusu olarak konumlandırılması meselesidir. Torayğırulı Kamer'in yetersiz kaldığı noktalarda ise yazar anlatıcı olarak bizzat devreye girip alay, itham ve eleştiri sayılabilecek ifade ve betimlemelerle din meselesinin hakikatini ortaya koymaya çalışmaktadır. Eserin başında halkın nazarında örnek gösterilen bir kişilik olarak anlatılan Ahmet'in, çatışmalı kısımdan kaçmak sayılabilecek sudan bahanelerle uzaklaştırılması yazarın özellikle Kamer'i öne çıkarma çabasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Ancak bu eseri teknik olarak zayıflatan bir durumdur. Kamar Suluv eserinin roman türünün Kazak edebiyatındaki ilk örneklerden biri olduğu hatıra getirildiğinde bu teknik kusurun anlayışla karşılanması mümkündür.

Toplumsal Sınıflar

Sultanmahmut Torayğırulı özellikle şiirlerinde toplumun emeğe dayanmayan sınıflı yapısından rahatsızlığını çok açık bir biçimde dile getirir. Romanı Kamar Suluv'da da aynı itirazı görmek mümkündür. Eserin kahramanlarını dört temel sınıfta değerlendirmek mümkündür. Bunlar yoksullar, zenginler, din adamları ve yöneticiler şeklinde sıralanabilir.

Eserde yoksul sınıfı temsilen adı anılanlar Ahmet ve babası Cavke'dir. Bu sınıfta yer alan insanlar imkânları ölçüsünde eğitim alabilir din adamı yahut öğretmen olabilirler. Hatta toplumun çarpık değerlerine teslim olarak etkili bir makama da yükselebilirler. Ancak zenginler yahut yöneticiler arasına katılamazlar. Yine bu sınıflardan biriyle soy bağı kuramazlar. Nitekim Ahmet'in Kamer'e âşık olması ve onunla evlenmek istemesi daha en başında Kamer tarafından uygun bulunmaz. Kamer de Ahmet'i sever ancak ailesi ve toplumun yerleşik değerleri nedeniyle bir alt sınıfa mensup Ahmet ile evlenmesine izin verilmemesini peşinen kabullenir. Bu nedenle romanda

çatışma, Kamer ve Ahmet'in toplumsal hiyerarşiye uygun olmayan aşklarından ortaya çıkmaz. Mevcut durum taraflarca önceden kabullenildiğinden bir çatışma doğurmaz. Ahmet birtakım tavsiyelerle Kamer'in hayatından çekilir. Çatışma on beş yaşındaki genç ve güzel bir kızın, üstelik babasının rızası da olmaksızın toplumsal baskıyla elli yaşında çirkin bir ihtiyarla evlendirilmek istenmesinden doğar. Bu konudaki toplumsal baskının nedeni de toplumsal sınıftan kaynaklanır.

Esasında yoksul sınıftan birinin zengin sınıftan biriyle evlenememesi konusunun istisnaları da yok değildir. Torayğırulı eserinde Kamer'in kardeşi Hasan'ın ağzından Kazaklarda atasözü olarak kullanılan "Dengini bulursan başlıksız ver." ifadesiyle esasında bunun mümkün olabileceğini de hatırlatır (Torayğırulı, 2002, s. 36). Evlenecek insanlar arasında mutlaka bir denkleğin olması gerektiği tüm eser boyunca işlenir. Zengin yahut yönetici olması kendisinden çok küçük bir kızla onun rızası hilafına evliliği meşru kılmaz. Yazarın yoksul sınıflar konusundaki gerçeği görmezden gelmediği, ancak yoksulluğun insanın kaderi olamayacağı düşüncesini savunduğu söylenebilir.

Romanda yoksul sınıf içerisinde yer verilebilecek büyük bir kısım da zenginler, yöneticiler ve din adamları dışında kalan niteliksiz kalabalıktır. Bunlardan Ahmet'in ve babası Cavke'nin farkı yazarın idealize ettiği gibi ait oldukları sınıfın sınırlarını bir kader gibi kabul etmişleridir. Cavke; oğlunun eğitimi için varını yoğunu ortaya koyarak, Ahmet de babasının emeklerini boşa çıkarmayarak diğer yoksul sınıf üyelerinden ayrılırlar. Geriye kalanlar ise yaygın kabullere teslim olarak yaşar. Denileni yapan, yapıları tekrar eden ve nihayet tüm hayatını değersiz biri olarak tüketen yoksul sınıf üyelerinin çoğu; birbirini kıskanan, başkasının kötülüğünden kişisel çıkar uman, hayvanlara has bir insiyakla yaşayan tiplerdir.

Romanda yer alan ikinci sınıf ise zenginlerdir. Kamer ve en geniş anlamıyla ailesi zengin sınıfa mensuptur. Eserde zengin sınıfa ait fertlerin de yoksullar gibi farklılık gösterdiği değerlendirilmesini yapmak mümkündür. Ömer, kızı Kamer ve oğlu Hasan diğer zengin sınıf üyelerinin aksine varlığın tek güç olmadığına inanırlar. Onlara göre malı mülkü olmasa da insan kıymetlidir. Ancak ailenin diğer fertleri olan Osman Biy ve Hacı Kaltan hatta Kamer'in annesi mal mülk sahibi olmayan birisiyle kurulacak soy bağının şerefleri için bir leke olacağına inanırlar. Yine eserden hareketle zenginler ve yönetici sınıf arasında geçişkenliğin daha kolay ve yaygın olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Ömer'in kardeşleri yeğenlerini soyca ve kudret bakımından etkili bir yönetici ile evlendirmenin kendileri açısından ciddi avantajları olacağına farkındadırlar. Toplumsal sınıflarının değişmesi adına denk olmayanların evliliğine göz yuman ve bu evliliği teşvik edenlerin tek hedefi kazanç ve güç elde edebilmektir.

Romandaki üçüncü sınıf ise din adamlarıdır. Bu sınıftaki insanlar dönemin din, eğitim ve hatta tıp alanındaki ihtiyaçlarını gidermekten sorumlu kimselerdir. Hemen hemen tüm toplumsal ritüeller bu sınıf eliyle gerçekleştirilir. Eserde bu sınıfta yer alanlar Ahmet, Molla Bayke, Şeyh Abdullah, Baksı Gönülbay ve yanlarında dolaşan öğrencileridir. Bunlardan biri olan Ahmet, molla olarak yetişmesine rağmen yazar tarafından geri planda bırakılır. Çünkü hem eğitimini henüz tamamlamamış hem de varlığı Kamer'in varlığını gölgeleyebilecek bir kahramandır. Kamer'i, yani kadını ön plana çıkarmak isteyen yazar onu genelin yaptığı gibi bir erkeğin ağzından savunmak istemez. Ayrıca Ahmet diğerlerinden farklı olarak Rus sisteminde eğitim veren okullarda da eğitim almış biridir. Bu nedenle diğer din adamlarından ayrılır. Onun hayata bakışı gelenekli hayattan farklıdır. Geleneğe ait car-car formunu bile duruma uygun biçimde güncelleyerek zar-zar yapıverir.

Ahmet dışında kalan diğer tüm din adamları, dönemin okumuşları toplumun hassasiyetlerinden beslenen asalaklar gibidir. Onlar için kitaplar, ünvanlar bir menfaat

aracıdır. Bu insanlar duruma, adama göre fetva verebilecek toplumu iyi olana yönlendirmek şöyle dursun, bilakis kötü, fena, muğlak ve karanlık olana sevk etmek için ellerinden geleni yaparlar. Zira toplumun aydınlanması onların menfaatinin kesilmesi demektir. Bu sınıfa mensup isimler güçlerini hizmet ettikleri yönetici ve zenginlerden alırlar. Kazançlarını ise cenaze, toy, ibadet, hastalık ve çeşitli ihtiyaçlar nedeniyle kendilerine başvuran kalabalık yoksul sınıfını sömürerek elde ederler. Molla Bayke Bolis Nurum'un resmî mollasıdır. Bu nedenle aldığı ödeme dışında iştirak ettiği merasimlerden de ciddi bir gelir elde eder. Şeyh Abdullah ve Baksı Gönülbay da bu şekilde geçinir. Fakat bu sınıf mensupları güç merkezi olan yöneticilerin ya da zenginlerin çıkarları ile çatıştıklarında her şeylerini kaybederler. Eserdeki din adamları zengin ve yönetici zümrenin varlığını sağlayan yerleşik değerleri ayakta tutmak ve onların devamını sağlamak için çalıştıkları sürece varlıklarını sürdürebilirler. Nitekim Molla Bayke fazlasını umarak geldiği nikâh merasiminden her şeyini kaybedip aşağılanarak ayrılmak zorunda kalır (Torayğırulı, 2002, s. 60).

Eserde yer alan son toplumsal sınıf grubu ise yöneticilerdir. Bunlar hem varlık hem güç sahibidirler. Zenginler, Ömer örneğinde olduğu gibi varlıklı olsalar da kimi zaman güç bakımında yetersizlikler yaşayabilirken yönetici sınıf mensupları gücü de varlığı da elinde aynı anda bulundurur. Bu sınıfın romandaki en karakteristik örneği Bolis Nurum'dur. Yorga Nurum soy bakımından Cengiz Han'a dayanmaktadır. Yokluk görmemiştir. Bölgenin yöneticisidir (Torayğırulı, 2002, s. 39). Zengin olsa da Ömer evinden zorla kızını alan yöneticiye karşı koyamaz. Ömer'in Rus mevkilerine yaptığı şikâyetler de sonuç vermez. Ancak neredeyse sınırsız bir güce sahip olan Yorga Nurum tam anlamıyla cahil ve yeteneksiz biridir. Sadece hevesleri ve menfaatleri ekseninde bir hayat sürer. Zekâ ve eğitim bakımından talihsiz olmaları nedeniyle yoksul ve zengin sınıfa mensup dalkavuklar ve din adamları eliyle güçleri ve paraları sömürülse de emek vermeden kazandığı için gerçek bir kayıp yaşamaz. Güçlerinin kaynağı soyu olduğundan o konuda da bir problemi olmaz.

Sonuç

Sultanmahmut Torayğırulı Modern Kazak edebiyatının ilk devresinde önemli bir isimdir. Daha çok şiirleri ile bilinen Torayğırulı'nın 1914 yılında tamamladığı Kamar Suluv romanı Kazak edebiyatının da bu türde verilen ilk örnekleri arasındadır. Yazarın biyografisinden de izler taşıyan bu romanda anlatı metinlerinin karakteri gereği toplumsal hayat daha geniş, canlı ve gerçeğe yakın biçimde verilmektedir.

Eserde Kazak halkının XX. Yüzyılın başlarında toplum hayatındaki yerleşik kabullerin tartışılır hâle geldiğini gösteren pek çok değerlendirmeye rastlamak mümkündür. Esasında Kamar Suluv romanının kendisi tam olarak yazıldığı dönemin toplumsal yapısını dönüştürme çabasına yönelik bir adım olma iddiası ile yazılır.

Romanı sürükleyen temel çatışma konusu Kazak toplumunda kadının yeridir. Eserde aile, evlilik, eğitim, din ve toplumsal sınıf gibi toplumsal yapı unsurları kadın üzerinden değerlendirilir. Yazar, romanının başkahramanı Kamer'i diğer tüm kahramanların önüne çıkarır. Onun sustuğu yerlerde bile bir başka kahramanın konuşmasına izin vermez. Kamer'in iç sesi gibi kendisi onun adına okurla konuşur.

Kamar Suluv romanının toplumsal yapı unsurları arasında üzerinde durduğu en temel mesele ailedir. Varlığını sürdüren aile teşekkülleri kadar kurulmaya namzet aileler meselesi de eserde öne çıkarılır. Bu yönüyle evlilik ve evliliğin nasıl olması gerektiği yine kadın nazarından sorgulanır. Yazar aile hayatını en dar şekliyle Cavke ve Ahmet ilişkisi üzerinden başlayarak en geniş şekliyle Ömer ve kardeşleri arasındaki münasebetlere kadar gösterir. Kamer'in dengi olduğuna inandığı, fakat fakir olduğu için kendisine ailesi

ve toplum tarafından layık görülmeceğini bildiği Ahmet'le arasına daha en başından mesafe koyması oldukça rasyonel bir tutumdur. Bu tutumla yazar zamanının gerçeğini görmezden gelmediğini, çabasının da beyhude bir kavga olmadığını göstermek ister. Aile kurma konusunda dönemin şartları içerisinde makul olandan yana olduğunu fark ettirmeyi amaçlar.

Yazarın özenli tavrına karşılık hayat on beş yaşındaki güzel Kamer'in karşısına elli yaşını aşmış çirkin, ihtiyar, ama mal ve güç sahibi Nurum'u çıkarır. Toplumun da en az Ahmet ve Kamer gibi makul olandan yana olması beklenirken malı ve gücü sebebiyle Kamer'in babası, kardeşi ve Ahmet dışında herkes bu hakkaniyetten uzak evlilik talebinin arkasında durur. Kamer ne kadar mücadele etse de pek çok akrasının kurbanı olduğu bu gelenekli sistemin kurbanı olmaktan kurtulamaz.

Eserdeki bir diğer sosyal yapı unsuru olan eğitim meselesi de aslında birinci meselenin seyrini doğrudan etkileyecek bir özellik gösterir. Kamer'in, Ahmet'in, Hasan'ın ve Ömer'in en büyük dramı eğitimi olmalarıdır. Onların dışında kalan kalabalık ise eğitimden uzak hatta özellikle Rus okullarında gerçekleştirilen eğitim sistemine düşmandır. Bu nedenle de cehalet her geçen gün yeni zalimliklere neden olmakta, bilhassa kadınları çaresiz bırakmaktadır. Eğitim alan kimi insanlar da sistemin yerleşik kurallarına teslim olup doğru olandan yana tavır almamaktadır.

Din meselesi Kamar Suluv romanında yine kadın, evlilik, eğitim gibi başlıklar üzerinden irdelenir. Dinin kadına ve onun evlilik konusundaki haklarına dönük değerlendirmeler Kamer ve Molla Bayke arasında bir atışmanın konusu olur. Yazar bu atışmada Bayke'yi hakikati itirafa mecbur bırakır. Buna rağmen sonuç değişmez. Eserde din olumlu bir kavram olarak verilir. Ancak toplumun dini çarpıtarak ya da din yerine küçük çıkarların hesabını yaparak hareket ettiği savunulur. Bizzat din adamlarının din ile ilgisi olmayan hurafelerin kaynağı ve İslam dini öncesindeki Şamanizm gibi batıl itikatların meşrulaştırıcısı olduğuna işaret edilir.

Sosyal yapı unsurlarından toplumsal sınıf meselesi de eserde yer alır. Yoksullar, zenginler, din adamları ve yöneticiler olmak üzere dört temel sınıfa ayrılan toplumun özellikle en altında yer alan yoksullar için bu durumun bir kadere dönüştüğü görülür. Zenginler ve din adamları görece yoksullara göre sınıflar arasında geçiş yapabilirlerse de bunun bedeli çoğu zaman oldukça ağır olmaktadır. Adalet duygusunu, haysiyetini ve insanlığını yitirmeden bir üst sınıfa geçebilmek ve orada kalıcı olabilmek imkânsızdır. Molla Bayke bir an için bir vicdanı olduğunu hatırlayınca sahip olduğu her şeyi yitirir. Yine Ömer'in zenginliği kızını kurtarmasına yetmez.

Kısacası Kamar Suluv eseri döneminin sosyal yapı unsurlarını oldukça başarılı bir biçimde aktarmaktadır. Yazar bu unsurların birbirleriyle olan derin ilişkisinin farkındadır. Eserini kaleme alırken bu durumu görmezden gelmez. Kadının talihsizliğinin bütünüyle sosyal yapı unsurlarındaki bozulmadan kaynaklandığını çok net bir biçimde gösterir. Okuruna bu durumun düzelmesinin de ancak aile kurumunun, evlilik sürecinin, eğitimin, dinin ve sınıflı yapının olması gereken şekle kavuşması sonrasında mümkün olabileceğini kavratmaya çalışır.

Kaynakça

Abdiymanulı, Ö. (2017). XX. *Ğasır Basındağı Kazak Adebıyeti*. Almatı: Guppyprint Baspahanası.

Aktaş, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ayyıldız, M. ve Birgören, H. (2019). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Bacaklı, Y. (2022). *Sultanmahmut Torayğırulı'nın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Bennett, A. ve Royle, N. (2016). *Şu Edebiyat Denen Şey Okumak, Düşünmek, Yazmak*. İstanbul: Notos Kitap.
- Çetin, N. (2017). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çıkla, S. (2002). Romanda Kurmaca ve Gerçeklik. *Hece Dergisi*, 65/66/67, 111-129.
- Ergun, M. (2002). *Kopuz Sarını – Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıraolar*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hawthorn, J. (2014). *Roman Analizi*. (çev. Ufuk Köse, vd.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- İbrahimi, D. (1998). *Evlilik Kurumu ve Aileye Yönelik Psiko-Sosyal Hizmetler*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Kencebaev, B. (1957). *Sultanmahmut Torayğırulı– Ömiri men Tvorçestvosi*. Almatı: Qazaqtñ Memleketik Kórkem Ádebiyet Baspası.
- Koç, K. – İşina, A.- Korganbekov, B., (2007). *Kazak Edebiyatı 1*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mütaliyeva, R. – Kacıbaeva, G. (2006). *Torayğırulı – Derister Cıynağı*. Pavlodar.
- Nirun, N. (1994). *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: AKM Yayınevi.
- Shaikenova, G. (2019). Kazak Edebiyatında Roman Türü ve Gelişmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Torayğırulı, S. (2018). *Güzel Kamer-Kamar Suluv*. Ankara: Keçiören Belediyesi.
- Torayğırulı, S. (2002). *Kamar Suluv*. Almatı: Atamura Baspası.
- Turan, A. (1991). Törellerimizde «Kalın» (Başlık) Âdeti. *Millî Folklor*, 12, 39-42.
- <https://www.nadirkitap.com/hulasatul-mesail-ve-muhimmetud-delail-kitap23493240.html> [Erişim Tarihi: 25.08.2023]